

Ю. А. Афанасьева,

магістрант (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь)

ПРАБЛЕМА ПЕРАКЛАДУ РАМАНА ЗОРЫ НІЛ ХЭРСТАН «ІХ ВОЧЫ БАЧЫЛІ БОГА» НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ

Анатацыя. Мэта дадзенага артыкула – абгрунтаваць праблемнасць перакладу рамана вядомай афраамерыканскай пісьменніцы Зоры Ніл Хэрстан (Zora Neale Hurston, 1891 – 1960) «Іх вочы бачылі Бога» (*Their Eyes Were Watching God*, 1937). Зроблена спроба перакласці ўрыўкі тэксту на афраамерыканскім дыялекце з дапамогай змешанай руска-беларускай формы маўлення, альбо трасянку. Вызначана, што падобная перакладчыцкая стратэгія з'яўляецца валіднай для перакладу тэкстаў такога кшталту.

Ключавыя словы: адэкватнасць перакладу; афраамерыканскі дыялект; Зора Ніл Хэрстан; праблема перакладу; трасянка.

Y. A. Afanaseva,

Master Student (Belarusian State University, Minsk, Belarus)

THE PROBLEM OF TRANSLATING THE NOVEL «THEIR EYES WERE WATCHING GOD» BY ZORA NEALE HURSTON INTO BELARUSIAN LANGUAGE

Abstract. The purpose of this article is to substantiate the problematic translation of the novel «*Their Eyes Were Watching God*» (1937) by the African-American writer Zora Neale Hurston (1891 – 1960). An attempt is made to translate text fragments in the African-American dialect using a Russian-Belarusian mixed form of speech, or *Trasjanka*. It is determined that such strategy is valid for the translation of texts of this kind.

Key words: adequacy of translation; African-American dialect; Zora Neale Hurston; problem of translation; *trasyanka*.

Ва ўмовах развіцця шматграннага працэсу міжкультурнай камунікацыі катэгорыя перакладу раскрывае свой культуралагічны патэнцыял. З'яўляючыся істотнай культурнай тэхнікай і этналагічна ўзбагачанай сацыялагічнай катэгорыяй [1], яна становіцца базісам канцэпцыі «культуры як перакладу», засяроджанай на крытыцы мыслення ў рэчышчы бінарных апазіцый і эўропацэнтрызму, фармаванні шматграннага погляду на культурнае багацце свету, гарманічнага мультыкультурнага трансферу сэнсаў, ідэй, тэкстаў. Асноўным медыятарам з'яўляецца мастацкі пераклад. Увядзенне ў аўтэнтычную літаратурную прастору іншамовных твораў, што адбываецца праз пераклад, павялічвае камунікатыўную здольнасць культуры-рэцыпіента, дадаючы новыя канатацыі дыялогу, і пашырае гарызонты ўзаемадзеяння з культурным Іншым, размываючы межы нацыянальнага «Я». Як піша літаратуразнаўца І. В. Шаблоўская ў артыкуле «Успрыняцце амерыканскай літаратуры ў беларускім асяроддзі» (1995): «Рэцэпцыя іншых літаратур, як ні парадаксальна, патрэбная самой нацыянальнай культуры <...> Пераклад як сродак міжнацыянальных узаемаў зможа выконваць камплементарную (дапаўняльную) функцыю толькі тады, калі ўвядзе ў кантэкст сваёй роднай культуры творы розных нацый, у тым ліку і самых далёкіх, і розных мастацкіх сістэм, кірункаў, школ – ад “чыстага мастацтва” да авангарду і постмадэрнізму, якімі б экзатычнымі яны ні здаваліся» [2].

Пашырэнне ўзаемадзеяння англійскай і беларускай моў, як адзначае А. А. Бруцкая, на пачатку XXI ст. звязана з 1) развіццём нацыянальнай свядомасці жыхароў нашай краіны; 2) узростам зацікаўленасці беларускай культурай з боку іншых народаў; 3) узнікненнем і актыўнай дзейнасцю часопіса перакладной літаратуры «ПрайдзіСвет»; 4) гатоўнасцю рабіць і працаваць над беларускімі перакладамі з іншых моў, маючы на ўвазе іх

запатрабаванасць у беларускага чытача [3, с. 6 – 8]. Даследчыца слухна адзначае фрагментарнасць тэарэтычных матэрыялаў па мастацкім перакладзе з англійскай мовы на беларускую і з беларускай на англійскую, недастатковую распрацоўку яго лінгвістычных аспектаў. Развіццё навукі працягваецца ў стварэнні новых перакладаў з розных літаратур, іх аналізу, спробаў уніфікацыі ўжытых у працэсе перакладу мастацкіх сродкаў і прыёмаў і г. д. Акрамя пытання развіцця тэарэтычнай перакладчыцкай базы трэба пазначыць наяўнасць шматлікіх лакун у рэпрэзентацыі мультыкультурных тэкстаў на беларускай мове. Адсутнасць перакладаў асноўных твораў афраамерыканскай літаратуры з’яўляецца падставай да засяроджання асаблівай увагі на яе мастацкіх дасягненнях.

Зора Ніл Хэрстан (*Zora Neale Hurston*, 1891 – 1960), вядомая амерыканская пісьменніца, фалькларыст і антраполог, у сваёй творчасці звяртае асаблівую ўвагу на катэгорыю самабытнасці афраамерыканца, яго творчую арыгінальнасць, складнік асновы светабачання народа і, як следства, яго культуры. Эсэістка, драматург і харэограф, прадстаўніца Гарлемскага рэнесансу актыўна займаецца пошукам каранёў уласнай вернакулярнай традыцыі, праблемамі гендарнай і расавай самаідэнтыфікацыі чарнаскурага чалавека ў межах сваёй дыяспары. Вядомы афраамерыканскі літаратурны крытык Г. Л. Гейтс характарызуе пісьменніцу як «*найважнейшую фігуру ў афраамерыканскім каноне, фемінісцкім каноне і каноне амерыканскай мастацкай літаратуры*» (Тут і далей пераклад наш. – Ю. А.) [4, с. 180] Нягледзячы на тое, што ў замежным літаратуразнаўстве шмат увагі надаецца вывучэнню розных аспектаў культурнай спадчыны Зоры Ніл Хэрстан, яе творчасць недастаткова папулярызавана на тэрыторыі краін СНД.

Раман «Іх вочы бачылі Бога» (*Their Eyes Were Watching God*, 1937), напісаны фалькларысткай амаль за тры тыдні падчас збору антрапалагічнага матэрыялу на Ямайцы і Гаіці, з’яўляецца адным з найбольш яскравых прыкладаў не толькі літаратуры Гарлемскага рэнесансу (англ. Harlem Renaissance, 1920 – 1935), але і афраамерыканскай жаночай літаратуры. Яго пераклады існуюць на італьянскай (А. П. Габэці, выдавецтва «Frassinelli», 1938; А. Баціні, выдавецтва «Bompiani», 1998), нямецкай (Б. Хеннінгс, выдавецтва «Ammann», 1993), іспанскай (А. Ібаньес, выдавецтва «Círculo de Lectores», 1997), бразільскай партугальскай (М. Сантарыта, выдавецтва «Record», 2002), турэцкай (А. Шырын Акаяз Енар, С. Айла Акаяз Енар, выдавецтва «Phoenix Yayınevi», 2002), французскай (С. Факамбі, выдавецтва «Zulma», 2018) мовах. Спроба перастварыць першыя тры часткі рамана па-чэшску была зроблена Л. Ланіковай у магістарскай дысертацыі ««Іх глаза бачылі Бога» Зоры Ніл Хэрстан : пераклад і аналіз» у Масарыкавым універсітэце (Брно, 2009); пытанне перакладу рамана на шведскую мову разглядаецца ў працы магістранткі С. Н. Фішар, зробленай у акадэміі Валанд (Гетэборг, 2015). На рускай мове твора знакамітай пісьменніцы таксама няма – існуе толькі пераклад яе проблемнага эсэ «Як гэта – адчуваць сябе каляровай?», зроблены ў 2007 г. І. В. Марозавай [5]. Стварэнне перакладу найбольш вядомага рамана Зоры Ніл Хэрстан на беларускую мову паспрыяе ўвядзенню яе творчасці ў беларускую культурную прастору, пашырыць рэцэпцыю афраамерыканскай літаратуры.

Робячы цэнтральным сюжэтам пошук уласнай ідэнтычнасці і самарэалізацыю ў грамадстве афраамерыканкі-меціскі Джэні Мэй Кроўфард, пісьменніца спрабуе зафіксаваць аўтэнтычны вусны код у наратыве, падпарадкоўваючы гэтай ідэе форму і змест твора. Спосаб апавядання ў «Іх вочы бачылі Бога» – гэта зліццё дыягезіса і мімесіса. Зора Ніл Хэрстан выкарыстоўвае аўтэнтычны апавядальны голас персанажа-апавядальніка і казачную форму наратыву (Джэні распавядае гісторыю ўласнага жыцця сяброўцы Феабай, седзячы на ганку яе дома), які імкнецца да статусу ананімнай безасабовасці і аўтарытэту народнай традыцыі. Апраўлены апавяданнем ад трэцяй асобы з элементамі няўласна-простай мовы, апавед Джэні набывае форму сучаснай прыпавесці, дасягаючы міфалагізацыі наратыву шляхам універсалізацыі вопыту. Шматгалоссе тэксту выяўляецца ў наяўнасці ўстаўных гісторый, якія ўплываюць на працэс гаварэння апавядальніка. Праз сумяшчэнне розных тыпаў апаведу раман набывае рысы метанаратыва, для якога істотна не толькі тое, што распавядаецца, але і якім чынам адбываецца працэс перадачы інфармацыі.

Для пісьменніцы пошук выразнай формы літаратурнай афраамерыканскай мовы, адпаведнай яе

ўвасабленню ў вуснай прамове, вызначае пошук сябе як жанчыны, калектыўных каранёў і спосабу замацавання культуры ў сусветнай парадыгме. Раман змяшчае элементы як літаратурнай пісьменнай мовы, так і рысы гутарковага маўлення. Гэтую асаблівасць і вылучае Г. Л. Гейтс у пасляслоўі, адзначаючы аўтарскую стратэгію як *«падзелены голас, дваіны голас <...> вербальны аналаг яе падвойнага вопыту як жанчыны ў свеце, дзе дамінуюць мужчыны, і як чарнаскурага чалавека ў свеце, які не з’яўляецца чорным»* [6, р. 252]. Перадача іншамовнай дыялектнай гутаркі ў пісьмовым тэксе з’яўляецца асаблівай перакладчыцкай праблемай. Негрыцянскі дыялект як прыклад этнасацыяльнага дыялекту валодае пэўнымі лінгвістычнымі асаблівасцямі: 1) выпадзенне дзеяслова-звязкі be ў скарачаных формах; 2) выкарыстанне апрошчаных ці няправільных варыянтаў дзеясловаў, іх «склейванне» з іншымі часціцамі мовы; 3) выкарыстанне дваінога адмаўлення; 4) выкарыстанне формы ain’t пры замене дзеясловаў-звязак am, is, are і некаторых іншых мадальных дзеясловаў; 5) выкарыстанне пытальных канструкцый без дзеяслова do; 6) несупадзенне формы адзіночнага ліку дзеяслова ў цяперашнім часе і ліку дзейніка; 7) выкарыстанне канструкцыі з done для выражэння завершанасці дзеяння; 8) замена звонкага міжзубнага фрыкатыва [ð] на выбуховы [d] у пачатковай пазіцыі; 9) выпадзенне гукі ў ненаціскным складзе; 10) рэдукцыя зычных унутры слова; 11) выкарыстанне прастамоўных выразаў, слэнгу і інш. Пералічаныя асаблівасці афраамерыканскай англійскай мовы вельмі спецыфічныя для перакладу на славянскія мовы. Навукоўца М. А. Якаўлева адзначае наступнае: *«Немагчыма перадаць у поўным аб’ёме і такі этнічны сацыялект, як негрыцянскі, у сувязі з тым, што ў рускай мове аналага яму не існуе, а сацыяльную прыкмету можна цалкам перадаць толькі ў тым выпадку, калі ў мове перакладу існуе падобны па сваёй маркіраванасці сацыяльны дыялект»* (Тут і далей пераклад наш. – Ю. А.) [7] Беларуская мова мае ў нечым падобную дыялектную мадыфікацыю. Адным з варыянтаў перакладчыцкай стратэгіі, з дапамогай якой магчыма наблізіцца да адэкватнага перакладу афраамерыканскага дыялекту, з’яўляецца выкарыстанне беларуска-рускай змяшанай формы маўлення, альбо так званай «трасянкі».

Характарызуючы ўмовы ўзнікнення гаворкі падобнага кшталту, І. В. Каліта адзначае: *«Беларускую свядомасць у цэлым можна характарызаваць як біпсіхалагізм – дваіны стандарт моўнага і каштоўнасна-катэгарыяльнага мыслення»* [8, с. 122]. Гэта суадносіцца з канцэпцыяй «падвойнай свядомасці» (англ. double consciousness), вызначанай афраамерыканскім сацыёлагам У. Э. Б. Дзюбуа для характарыстыкі аўтэнтчнага мыслення, якое пэўным чынам паўплывае на мову. Тутэйшасць, на думку беларускага даследчыка, гэта стан памежжа, гатоўнасць прымаць і перадаваць інфармацыю ў розных напрамках (рэlevantнае становішча і для афраамерыканцаў), а трасянка – *«не мова, гэта транскамунікацыйны канал, “канал талерантнасці”, які служыць для паглынання і ўзаемаабмену чужых і сваіх элементаў»* [8, с. 124 – 125]. Нямецкі даследчык Г. Хентшэль з лінгвістычнага пункту гледжання гаворыць аб трасянцы так: *«БРЗМ [беларуска-руская змяшаная форма маўлення] з’яўляецца адной з форм кайнеізацыі аўтахтонных субварыянтаў і дамінуючай літаратурнай мовы (т. зн. феноменам канвергенцыі паміж субварыянтам і літаратурнай мовай), назіраемай у многіх еўрапейскіх краінах у кантэксце індустрыялізацыі і ўрбанізацыі»* [9, с. 172]. Як і афраамерыканцы ў XX ст., распачаўшы Вялікую міграцыю (англ. Great Migration, 1916 – 1970), беларусы з’яджаюць з вёскі ў горад, как палепшыць уласнае эканамічнае становішча; мова народаў змянялася для камунікацыі з нарматыўнымі інстанцыямі ўлады. Стыгматызацыя змешанага маўлення аднолькава істотна ў Злучаных Штатах і Беларусі. Няўстойлівасць нацыянальных матрыц робіцца падмуркам ліючыхся форм лінгвістычнага вызначэнню адносінаў са светам і іншымі культурамі. Як і афраамерыканскі дыялект, беларуская трасянка выступае як сацыяльны паказчык, сродак (сама)іроніі і элемент крэатыву. Абедзве формы пераважна вуснага маўлення выклікаюць пэўныя пытанні ў працэсе перакладу. На сённяшні дзень распрацаваны не ўсе істотныя праблемы трасянкі, што паўплывае на якасці магчымага замацавання яе ў пісьмовым варыянце.

Як заўважае С. Н. Запрудскі, *«трасянка – гэта ў значнай ступені (калі не ў першую чаргу) гаворка, якая гучыць»* [10, с. 77]. У сувязі са спецыфікай укаранення вуснай гаворкі ў пісьменны тэкст узнікае пытанне візуальнага адлюстравання афраамерыканскага дыялекту сродкамі трасянкі, як гэта было зроблена Зорай Ніл

Хэрстан на падставе англійскай мовы. Фаналагічныя асаблівасці афраамерыканскага дыялекту, графічна адлюстраваныя ў рамане, не могуць быць цалкам захаваны ў перакладзе на трасянку (напрыклад, няма мажлівасці адлюстраваць выбухны гук «г» пісьмова). Гукавыя асаблівасці мажліва адлюстраваны ў дыялектных формах беларускай мовы, дзе слова скарачаецца толькі да адзінага гуку (напрыклад, «ёсць» = «ё»). Пры перакладзе пажадана пазбягаць сітуацый, у якіх могуць узнікнуць скажэнні разумення сказанага. Яно не павінна ўспрымацца як тэкст, які напісаны з памылкамі або канстатуе маўленчыя дэфекты героя мастацкага твора, але як арганічная вусная прамова чалавека, які валодае некалькімі лінгвістычнымі кодамі, вельмі блізкімі да яго ў бытавым жыцці. Кампенсацыя ажыццяўляецца, акрамя марфалагічнага ўзроўню, праз выкарыстанне змешанай беларускай і рускай лексікі, якая адрозніваецца ад слоў літаратурнай беларускай мовы. Стылістычна мажліва захаваць даўжыню сказаў арыгінала, іх экспрэсіўны складнік.

З улікам усіх пералічаных праблем і пытанняў аўтарам артыкула была зроблена спроба перакласці афраамерыканскі дыялект на беларускую мову. Першы ўрывак з'яўляецца выказваннем місіс Цёрнар, адной з суседак Джэнні ў горадзе Эверглейдс: «*Tain't de poorness, it's de color and de features. Who want any lil ole black baby layin' up in de baby buggy lookin' lak uh fly in buttermilk? Who wants to be mixed up wid uh rusty black man, and uh black woman goin' down de street in all dem loud colors, and whoopin' and hollerin' and laughin' over nothin'? Ah don't know. Don't bring me no nigger doctor tuh hang over mah sick-bed. Ah done had six chillum – mwuzn't lucky enough tuh raise but dat one – and ain't never had uh nigger tuh even feel mah pulse. White doctors always gits mah money. Ah don't go in no nigger store tuh buy nothin' neither. Colored folks don't know nothin' 'bout no business. Deliver me!*» [6, р. 184 – 185] Пераклад выглядае наступным чынам: «*То не галота, то колер ды аблічча. Каму трэ якоесь чорнае немаўля, якое ляжыць у калясцы і выглядае як муха ў малацэ? Хто захоча змяшаць гены з іржавым чорным мужыком ды бабай, што ідуць па вуліцы ва ўсіх гэтых крычаючых цвятах, і аруць, і смяюцца на пустым месцы? Ня ведаю. Не прыводзь мне нікага нігера-доктара, які будзе стаяць над маёй душой у бальнічнай палаце. У мяне было шэсць галоў – мне пашанцавала паставіць на ногі кожнага – і я ніколі не бачыла, каб нігер прамацаў мой пульс. Белыя заўсёды атрымліваюць мае грошы. От, не хадзі ні ў адзін нігерскі магазін і нічога не купляй там. Каляровыя нічога не ведаюць аб нікім бізнэсе. Крыў божа!*» У працэсе перакладу задзейнічана змешаная руска-беларуская лексіка, якая ў якасці абеларушчаных рускіх словаў стварае эфект адзіўлення, які прысутнічае ў арыгінальным тэксце. Змены адбываюцца ў родзе назоўнікаў, іх марфалагічнай структуры, парушаецца дапасаванне назоўнікаў і прыметнікаў, задзейнічана зніжаная лексіка, двайное адмаўленне, экспрэсіўныя маркеры. Можна казаць, што прамова місіс Цёрнар, неталерантнай да асабістай расы, захоўвае істотныя асаблівасці мовы-арыгіналу.

Такім чынам, ажыццяўленне перакладу найбольш вядомага рамана Зоры Ніл Хэрстан «*Іх вочы бачылі Бога*» на беларускую мову звязана з перакладчыцкімі цяжкасцямі, якія датычацца адэкватнай перадачы асаблівасцей афраамерыканскага дыялекту. У артыкуле зроблена спроба перакласці ўрыўкі праблемнага тэксту з дапамогай змешанай руска-беларускай формы маўлення, альбо трасянкі. Маючы на ўвазе аднасьць некаторых сацыяльна абумоўленых асаблівасцей эбонікса і трасянкі, атрымалася захаваць памежнасць вуснай прамовы, змяняючы марфалагічныя характарыстыкі запісаных словаў, экспрэсіўнасць выказванняў, структурныя схемы сказаў. Эксперыменты з перакладчыцкімі стратэгіямі ў мастацкіх творах, якія задзейнічаюць нетыповыя варыянты маўленчых паводзін культуры-рэцыпіента, дапамагаюць выпрацаваць валідныя варыянты прыняцця культуры Іншага, уключаюць у сябе латэнтныя сэнсы, схаваныя ў іх дыялогу, і працягнуць развіццё перакладчыцкай дзейнасці ў якасна новым кірунку.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Бахманн-Медик, Д. Культурные повороты. Новые ориентиры в науках о культуре // Д. Бахманн-Медик ; пер. с нем. С. Ташкенова. – М. : Новое литературное обозрение, 2017. – 504 с.

2. Шаблоўская, І. В. Успрыняцце амерыканскай літаратуры ў беларускім асяроддзі / І. В. Шаблоўская // Часопіс «Прайдзісвет» [Электронны рэсурс]. – 2009. – № 9. – С. 275 – 285. – Рэжым доступу : <http://prajdzisvet.org/critique/9-uspryniatstsie-amerykanskaj-litaratury-u-bielaruskim-asiaroddzi.html>. – Дата доступу : 30.10.2022.
3. Бруцкая, А. А. Англа-беларускі, беларуска-англійскі мастацкі пераклад : стан і перспектывы / А. А. Бруцкая // Карповские научные чтения : сб. науч. ст. Вып. 11 : в 2 ч. Ч. 2 / редкол. : А. И. Головня (отв. ред.) [и др.] – Минск : «ИВЦ Минфина», 2017. – С. 6 – 9.
4. Gates, H. L, Jr. The Signifying Monkey : A Theory of Afro-American Literary Criticism / H. L. Gates. – New York : Oxford University Press, 1989. – 320 p.
5. Херстон, З. Н. Каково это – быть цветной? / З. Н. Херстон ; пер. с англ. И. В. Морозовой / Иностранная литература [Электронный ресурс]. – 2007. – № 7. – С. 208 – 214. – Режим доступа : <https://magazines.gorky.media/inostran/2017/7>. – Дата доступа : 30.10.2022.
6. Hurston, Z. N. Their Eyes Were Watching God / Z. N. Hurston. – N. Y. : Virago Press, 1986. – 298 p.
7. Яковлева, М. А. Компенсация при передаче стилистически сниженных высказываний на разных уровнях текста : дис. ... д-ра фил. наук: 12.02.20 / М. А. Яковлева. – Москва, 2008. – 130 с.
8. Калита, И. В. Современная Беларусь : языки и национальная идентичность : монография // И. В. Калита. – Ūstí nad Labem : PF ŪJEP, 2010. – 300 с.
9. Хентшель, Г. Белорусско-русская смешанная речь («трасянка») : восемь вопросов и ответов / Г. Хентшель // Языковой контакт : сб. науч. ст. / Белорус. гос. ун-т. – Минск : РИВШ, 2015. – С. 171 – 185.
10. Запрудский, С. Н. Некоторые проблемные вопросы изучения трасянки: по итогам ольденбургского проекта / С. Н. Запрудский // Журнал Белорусского государственного университета. – Филология. – 2022. – № 1. – С. 70 – 92.

А. А. Бруцкая,

ст. выкладчык (Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь)

СПОСАБЫ ПЕРАКЛАДУ АНГЛІЙСКІХ АСПЕКТУАЛЬНЫХ ФОРМ (НА МАТЭРЫЯЛЕ АПАВЯДАННЯЎ А. К. ДОЙЛА І Э. А. ПО)

***Анатацыя.** У артыкуле абгрунтаваная неабходнасць выяўлення спосабаў англа-беларускага перакладу граматычных форм. Апісаны лексіка-граматычныя асаблівасці англійскіх аналітычных форм працяглага трывання. На падставе аналізу беларускамоўных перакладаў англійскіх апавяданняў А. К. Дойла і Э. А. По, якія былі выкананы рознымі аўтарамі, выяўлены і сістэматызаваны асноўныя спосабы перакладу англійскіх аспектуальных форм.*

***Ключавыя словы:** аналітычныя формы; англійскія аналітычныя формы; англа-беларускі пераклад; аспектуальныя формы; мастацкі пераклад; спосабы перакладу.*

A. A. Brutskaya,

Senior Lecturer (Belarusian State University, Minsk, Belarus)

WAYS OF TRANSLATION OF ENGLISH ASPECT FORMS (ON THE MATERIAL OF STORIES WRITTEN BY A. C. DOYLE AND E. A. POE)

***Abstract.** A special emphasis hereof is posed on the the ways of English grammar forms translation into Belarusian. Lexical and grammatical features of English analytical forms of the Continuous Aspect are observed.*